

Jack Burgers en Hugo van der Lugt

‘ZWARTE VLUCHT’

De suburbanisatie van Surinamers uit Rotterdam

Surinamers verlaten de stad Rotterdam in een zelfde omvang, in dezelfde richting en om de dezelfde redenen als autochtone Nederlanders. Gezien de woonvoordeur van minderheidsgroepen als Turken en Marokkanen lijkt het erop dat vertrekkende Surinamers een voorhoede vormen in een ‘zwarte vlucht’: de suburbanisatie van maatschappelijk geslaagde migranten.

Concentratie van minderheidsgroepen in grote steden

Alweer bijna 25 jaar geleden merkte Kantrowitz (1981) cynisch op dat de ruimtelijke segregatie van minderheidsgroepen in Amerikaanse steden tot vervelens toe was gedocumenteerd. Dat kunnen we inmiddels ook voor West-Europese steden zeggen. In het laatste kwart van de twintigste eeuw drong in veel West-Europese landen langzaam maar zeker het besef door dat zij immigratielanden waren geworden. De migratiestroom waar zij mee werden geconfronteerd bestond globaal genomen uit drie componenten. In de eerste plaats was dat de vervolgmigratie die werd opgeroepen door de voormalige gastarbeiders, die de hen toebedeelde rol van gast uiteindelijk niet bleken te spelen. Hun verblijf bleek niet alleen permanent van karakter, maar zij genereerden ook nog eens een stroom van vervolgmigratie in de vorm van gezinshereniging en -vorming. De tweede component betrof mensen die vanuit voormalige koloniën naar de oorspronkelijke moederlanden trokken. Veel nieuwe onafhankelijke landen waren politiek instabiel en boden weinig mogelijkheden tot het opbouwen van een welvarend bestaan. De banden met het voormalige moederland – het beheersen van de taal, het hebben van sociale netwerken – maakten een keuze om daar op zoek te gaan naar een beter bestaan voor velen een realiseerbare optie. De derde component was de asielmigratie in de jaren negentig van de twintigste eeuw die het gevolg was van de combinatie van een toename van het aantal gewelddadige conflicten in veel regio's in de wereld en sterk verbeterde mogelijkheden tot geografische mobiliteit. Deze drie componenten veroorzaakten een indrukwekkende groei van het aantal immigranten in Europese landen, verhoudingsgewijs zelfs groter

dan in traditionele immigratielanden als bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Australië (vgl. Burgers 1999).

Veel van deze migranten kwamen in de grote steden terecht, en daar weer in onaantrekkelijke wijken rond het centrum of in de naoorlogse uitbreidingsgebieden met veel hoogbouw. De vestiging van deze migranten met een duidelijk zichtbare afwijkende etnische achtergrond en een laag opleidingsniveau was één van de factoren die leidden tot een 'witte vlucht' van de autochtone bevolking uit die steden.¹

De concentratie van minderheden in de grote steden is vooral een sociaal en politiek probleem geworden als gevolg van de economische structuurverandering die zich in de laatste 25 jaar van de twintigste eeuw heeft voltrokken: van een industriële naar een diensteneconomie. Veel migranten, vooral de voormalige gastarbeiders, verloren hun werk als gevolg van die economische transformatie. Behalve geen gasten, waren zij op een gegeven moment ook geen arbeiders meer. Nieuw aangekomen migranten met een laag opleidingsniveau maakten steeds minder kans op een arbeidsmarkt waar opleidingseisen almaar hoger werden. Daardoor werden migranten voor een belangrijk deel structureel afhankelijk van de verzorgingsstaat die, op haar beurt, onder druk kwam te staan door datzelfde proces van economische herstructurering. De aanspraken op collectieve voorzieningen namen toe, terwijl de economische basis daarvan, door de teloorgang van substantiële delen van de traditionele industriële sector, verzwakte. In die economisch onzekere tijden zag een groeiend deel van de autochtone bevolking van West-Europese landen migranten als concurrenten om schaarse banen en teruglopende collectieve voorzieningen. Hun afwijkende etnische achtergrond en hun relatief recente aankomst ondergroeven in de ogen van velen de legitimiteit van hun aanspraken op collectieve voorzieningen. Dat uitte zich onder meer in de opkomst van rechtse (soms ook rechts-extremistische) politieke partijen die vaak grote electorale winst boekten op grond van programmapunten die de rechten van (potentiële) migranten sterk wilden inperken. 'Eigen volk eerst!', de strijdkreet van het voormalige Vlaams Blok (inmiddels het Vlaams Belang), drukt op kernachtige wijze de basisfilosofie uit van de politieke agenda van de partijen in kwestie.² De aanslagen van 11 september 2001 in New York en de politieke nasleep daarvan hebben verder bijgedragen aan een verwijdering tussen migranten (natuurlijk in de eerste plaats die met een islamitische achtergrond) en substantiële delen van de autochtone bevolking. Belangrijk in dit verband is vooral dat migranten niet alleen als economische concurrenten worden gezien, maar ook steeds meer als een culturele bedreiging. Zij lijken op zijn best geen boodschap te hebben aan de centrale waarden en culturele erfgoed van de Europese – Westerse – landen en op zijn slechtst zich daar tegen te keren.

De toegenomen nadruk op hun afwijkende culturele identiteit heeft een nieuw vertoog geproduceerd met betrekking tot de ruimtelijke segregatie van minderheidsgroepen (vgl. Snel 2003). Waar ruimtelijke concentratie aanvan-

kelijk werd gezien als de uitkomst van slechte arbeidsmarktkwalificaties van minderheden in een snel groeiende kenniseconomie, wint nu een zienswijze veld die de migranten zelf verantwoordelijk stelt voor het feit dat zij ruimtelijk zijn afgezonderd. In dat vertoog wordt migranten verweten dat zij in principe geen deel wensen uit te maken van de samenleving waarin ze terecht zijn gekomen: ze zijn niet bereid de nodige vaardigheden te leren om hun positie te verbeteren – een belangrijk symbolisch aspect daarvan is het niet bereid zijn de taal te spreken – en ze zoeken doelbewust elkaars gezelschap in bepaalde buurten en wijken in grote steden waar zij subculturen van deviantie, informaliteit, criminaliteit en religieus fundamentalisme creëren. Het komt er uiteindelijk op neer dat zij weigeren zich aan te passen en zich te gedragen zoals ‘wij’. Beleid gebaseerd op een dergelijke manier van kijken is niet faciliterend en emanciperend van aard, maar controlerend en disciplinerend.

In het kader van het Europese stedelijke vernieuwingsbeleid is deze kijk op migranten en hun ruimtelijke concentratie in bepaalde wijken en buurten in grote steden onderdeel geworden van een meer omvattend discours met betrekking tot de grote steden (vgl. Burgers en Vranken 2004). Dat discours is wel getypeerd als *urban revanchism* (zie Smith 1996) en wordt in verband gebracht met de groeiende dominantie van een neoliberale benadering van stedelijke problemen in de loop van de jaren tachtig van de twintigste eeuw (zie ook Uitermark en Duyvendak 2004). In die benadering wordt de stad gezien als een ‘product’ dat ‘verkocht’ moet worden. Niet alleen aan investeerders en projectontwikkelaars, maar ook aan kapitaalkrachtiger en hoger opgeleide bewoners, die aangetrokken worden om de sociale eenzijdigheid van de stedelijke bevolking te doorbreken en de stad interessanter te maken voor op hoog opgeleid en creatief personeel aangewezen ondernemingen (vgl. Florida 2002). De stad moet zo gezien worden ‘heroverd’ (zie ook Engbersen, Snel en Weltevrede 2005) op alles wat afbreuk doet aan de leefbaarheid van de stad, waaronder ook de concentratie van migranten in bepaalde buurten en wijken.

De opvatting dat het bij de concentratie van migranten om verwijtbaar, want in essentie zelfgekozen, gedrag gaat, gaat in tegen een gevestigd inzicht uit de klassieke urbane sociologie van de *Chicago School* (vgl. Park en Burgess 1967). In deze benadering wordt de demografische samenstelling en sociaal-economische dynamiek van steden verklaard uit opwaartse sociale mobiliteit en daarmee verbonden geografische mobiliteit van opeenvolgende groepen migranten. Het betreft hier een conceptie die nog steeds actueel is in sociologische analyses van Amerikaanse steden, zoals blijkt uit het werk van William Julius Wilson (1978; 1987) met betrekking tot de zwarte getto’s. Wilson laat zien dat Afro-Amerikanen die tot die getto’s veroordeeld zijn, daar niet wonen omdat zij er een ‘verkeerde’ levensstijl op nahouden, maar omdat zij niet gekwalificeerd zijn voor een baan in een moderne stedelijke diensteneconomie. Behalve Wilson zijn er veel andere onderzoekers in de Verenigde Staten (vgl. Anderson 1990; MacLeod 1995; Hochschild 1995; Nivola 1999) die laten

zien dat gettobewoners veelal dezelfde aspiraties hebben als middenklasse Amerikanen, maar de middelen – vooral in termen van opleiding – ontberen om die ook daadwerkelijk of op een geaccepteerde manier te realiseren.

Een belangrijk verschil tussen de Europese en de Amerikaanse situatie is dat de Verenigde Staten een veel langere geschiedenis van immigratie kennen. Dat betekent dat migranten van bepaalde herkomstgebieden in de Verenigde Staten over meerdere generaties gevolgd kunnen worden. Dat biedt, anders dan in Europa waar migrantengemeenschappen vaak nauwelijks meer dan twee generaties omvatten, ook de mogelijkheid om te vast te stellen of migranten zich gaandeweg een middenklasse-leefstijl aanmeten naarmate zij in economisch opzicht hun positie weten te verbeteren. In Europese landen is het, vanwege het feit dat veel migrantengroepen relatief recent zijn gearriveerd, moeilijk uit te maken of hun maatschappelijke positie of hun gedrag is terug te voeren op beperkte economische middelen – klasse – of op hun etnische achtergrond. Methodologisch gezien was het lange tijd niet mogelijk om bij de verklaring van verschillende kenmerken van migranten – bij voorbeeld de mate van hun ruimtelijke concentratie – te controleren voor sociaal-economische status om de eenvoudige reden dat de overgrote meerderheid van minderheidsgroeperingen een lage sociaal-economische status had. In de Verenigde Staten is dat wel mogelijk. Zo is Wilsons (1978) analyse en interpretatie van het huidige zwarte getto in Amerikaanse grote steden gebaseerd op het feit dat de meerderheid van de Afro-Amerikanen in de decennia na de Tweede Wereldoorlog is geëmancipeerd en daardoor het getto heeft kunnen verlaten, waardoor er daar een restgroep van kansarmen achterbleef die een cultuur van deprivatie en achterstand ontwikkelde om het hoofd boven water te kunnen houden. Die cultuur is dan ook niet de *oorzaak* van hun zwakke maatschappelijke positie, maar veeleer het *gevolg* daarvan.

Voor de discussie over het probleem van integratie van migranten in Europese landen is het van groot belang te kijken naar die (leden van) minderheidsgroeperingen die onderhevig zijn geweest aan sociale stijging. Dan zou zich laten vaststellen of klasse dan wel etnische achtergrond bepalend is voor hun woonsituatie. In de Nederlandse situatie was de tweede helft van de jaren negentig in de vorige eeuw een conjunctureel voorspoedige periode waarin er sprake was van een spectaculaire daling van de werkloosheid onder de verschillende minderheidsgroepen, in het bijzonder onder Surinamers (zie: Burgers en Musterd 2002). Binnen diezelfde groep steeg in die periode ook het aantal ondernemers snel, vooral in de sfeer van de producentendienstverlening (Kloosterman, Van der Leun en Rath 1997). In een analyse van de verschillende segmenten van de arbeidsmarkt in die periode (Snel e.a. 2002), bleek dat vooral Surinamers terecht kwamen in professionele beroepsgroepen waarvoor veelal hogere opleidingen vereist zijn.

Binnen de minderheidsgroep van de Surinamers zijn er dus onmiskenbaar tekenen van middenklassevorming waarneembaar. Daarom vormen zij een

strategische onderzoeksgroep als het gaat om het debat over integratie van minderheidsgroepen. Immers: degenen die hun maatschappelijke positie sterk hebben verbeterd, hebben daardoor hun keuzemogelijkheden op allerlei terreinen vergroot. Juist in dat geval kan vastgesteld worden of er sprake is van een opschuiven in de richting van het culturele patroon van de autochtone bevolking of dat er bewust wordt vastgehouden aan een eigen, specifiek etnische leefstijl. Als we onder de meest succesvolle minderheidsgroep geen tekenen zouden waarnemen van het opschuiven in de richting van de autochtone bevolking zou het vertoog van *urban revanchism*, waarin de nadruk ligt op gedwongen aanpassing en assimilatie, een grotere aanspraak op geldigheid kunnen maken.

In dit artikel gaan we voor Surinamers na in welke mate hun gemiddeld genomen verbeterde maatschappelijke positie tot veranderingen heeft geleid met betrekking tot hun woonlocatie, toegespitst op de vraag of zij de grote stad hebben verlaten. Als de opwaartse sociale mobiliteit die zich binnen deze groep heeft gemanifesteerd – op zichzelf al een teken van assimilatie – zich vertaald heeft in geografische mobiliteit naar een suburbaan woonmilieu dan betekent dat dat er voor wat het wonen betreft – een belangrijke uitdrukking van (geambieerde) maatschappelijke status – ook sprake is van het omarmen van het Nederlandse woonideaal. Daarmee zou in ieder geval de notie worden geproblematiseerd dat minderheden bewust elkaars gezelschap opzoeken in concentratiewijken om zich af te keren van de rest van de samenleving.

Geografisch gezien richten we ons in deze bijdrage om twee strategische redenen op de agglomeratie Rotterdam. De eerste is dat het vertoog van het *urban revanchism* in de Nederlandse situatie vooral in die stad sterk is gearticuleerd en een belangrijk uitgangspunt vormt van het lokale stedelijke vernieuwingsbeleid (vgl. Uitermark en Duyvendak 2004). Het is daarom interessant juist voor die stad na te gaan of er sprake is van een proces van assimilatie van migranten op grond van verbeterde sociaal-economische omstandigheden. De tweede reden is dat Rotterdam in vergelijking met de andere drie grote steden een woningvoorraad heeft die weinig aantrekkelijk is voor midden- en hogere inkomensgroepen. Dat betekent dat in die stad, meer dan in de andere grote drie, het verbeteren van de woonsituatie uiteindelijk vaak een verhuizing naar één van de regiogemeenten impliceert.

In het vervolg van dit artikel willen we drie vragen beantwoorden. Is er in de Rotterdamse situatie sprake van ‘zwarte vlucht’: het wegtrekken van Surinamers uit de stad naar de randgemeenten? In welke gemeenten vestigen die vertrekkers zich en wijken zij af van autochtone vertrekkers in dat opzicht? Wat zijn de motieven achter hun vertrek uit de stad?

In de volgende paragraaf presenteren we statistische gegevens over Surinamers die de stad Rotterdam verlaten hebben. In de derde paragraaf doen we verslag van een beperkt aantal diepte-interviews die we hebben afgenomen onder Surinamers die Rotterdam verlaten hebben en zich hebben gevestigd in

de typische middenklasse suburb Capelle aan den IJssel. We zijn daar ingegaan op de motieven achter hun vertrek uit de stad Rotterdam, waarbij de vraag voorop stond of die motieven vergelijkbaar zijn met die, welke we kennen uit onderzoek naar suburbanisatie van de autochtone Nederlandse bevolking in de jaren zeventig uit de vorige eeuw. De slotparagraaf omvat conclusies en suggereert enkele verwachtingen voor wat betreft minderheidsgroepen die (nog?) niet zo succesvol zijn als Surinamers.

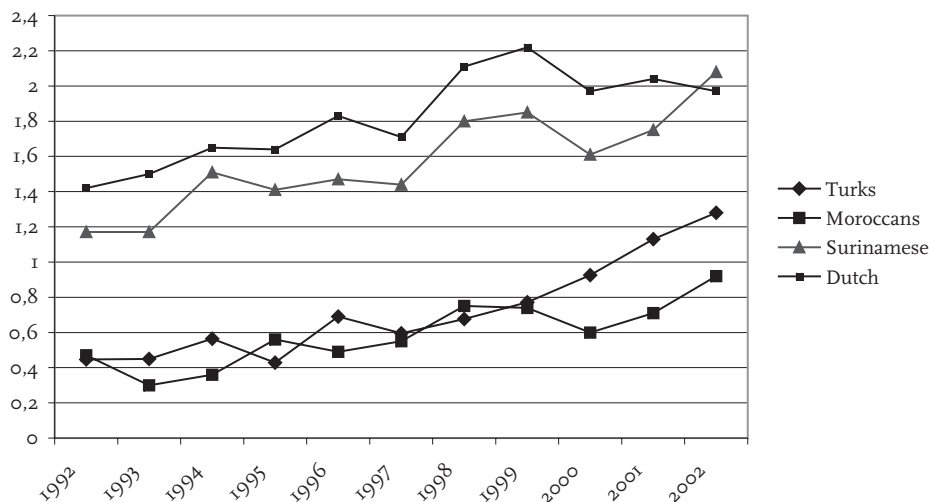
Suburbanisatie van minderheidsgroepen in de Rotterdamse agglomeratie

We merkten eerder op dat de Verenigde Staten een lange geschiedenis kennen van immigratie. Hetzelfde geldt voor suburbanisatie, die al voor de Tweede Wereldoorlog een aanvang nam. Maar zelfs in de Verenigde Staten, waar inmiddels één op de drie Afro-Amerikanen in een suburbane omgeving woont, wil de populaire opvatting dat suburbanisatie vooral een blanke aangelegenheid is (Palen 1995). Dat vooroordeel is ongetwijfeld ook aanwezig in Nederland. Maar wat zijn de feiten?

Om een indicatie te krijgen van de omvang van de suburbanisatie van minderheidsgroepen, hebben we gekeken naar het aantal mensen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en autochtone achtergrond die de stad Rotterdam verlaten hebben in de periode 1992 – 2002 om zich in één van de zeventien³ randgemeenten te vestigen. In 1992 vertrokken 23.460 mensen – dat was vier procent van de totale bevolking – uit Rotterdam en stroomden er 28.510 in. Van degenen die vertrokken verhuisde ongeveer één derde (7.428 mensen) naar één van de gemeenten in de suburbane ring rond Rotterdam. In 2002 verlieten 32.530 mensen Rotterdam – dat was 5,5 procent van de bevolking – en kwamen er 32.168 mensen in Rotterdam wonen. Opnieuw verhuisde ongeveer één derde van de vertrekkers naar een van de Rotterdamse randgemeenten. De aantrekkingskracht van de Rotterdamse suburbs bleef in die periode dus constant. Maar achter deze continuïteit gaat een opmerkelijke verandering schuil als gekeken wordt naar de etnische achtergrond van de suburbanisanten in kwestie. In 1992 was tachtig procent van degenen die vanuit de stad Rotterdam naar een van de suburbs verhuisden van autochtone herkomst of afkomstig uit een ander westers land. In 2002 was dat percentage gedaald tot zestig. In diezelfde periode verdubbelde het aantal leden van minderheidsgroepen die vanuit Rotterdam naar een suburbane regiogemeente verhuisden. Met andere woorden: er heeft zich een spectaculaire verandering voorgedaan in de etnische samenstelling van de bevolking die de stad Rotterdam voor een suburbane randgemeente verruilde. Daarbij is een onmiskenbare ontwikkeling gaande in de richting van een meer proportionele – gemeten aan de samenstelling van de totale Rotterdamse bevolking – etnische verdeling van suburbanisanten.

Als we dus kijken naar verhuispatronen van minderheidsgroepen uit Rotterdam naar de randgemeenten, dan is er met betrekking tot dat punt in ieder geval onmiskenbaar een assimilatieproces aan de gang dat geworteld is in keuzes die individuele leden van minderheidsgroepen zelf maken. Dat proces van assimilatie kan ook worden afgelezen aan het feit dat het aandeel van de verschillende bevolkingsgroepen dat naar de suburbane rand van Rotterdam verhuist, convergeert. Van alle autochtone Nederlanders die in 2002 Rotterdam verlieten, vestigde zich 41 procent in de randgemeenten. Voor Turken en Surinamers zijn die percentages in hoge mate vergelijkbaar: respectievelijk 41 en 37. Marokkanen hinken wat na met 28 procent.

FIGUUR 1 Vertrekkers uit Rotterdam die zich vestigen in een randgemeente naar etnische achtergrond, als % van de totale groep, 1992-2002

Figuur 1 laat duidelijk zien dat een groeiend deel van de minderheidsgroepen Rotterdam verlaat voor een van de randgemeenten. De gegevens suggereren een duidelijke relatie met opleidingsniveau en arbeidsmarktpositie. Zoals we al eerder opmerkten, zijn Surinamers van alle minderheidsgroepen het meest succesvol geweest in sociaal-economisch opzicht. Het aandeel van degenen die uit Rotterdam vertrokken en zich vestigden in een van de Rotterdamse suburbs is inmiddels zelfs wat groter dan dat voor autochtone Nederlanders. Het ligt ook voor de hand te veronderstellen dat, hoewel zij ook in toenemende mate suburbaniseren, Turken en Marokkanen wat achterlopen bij autochtonen en Surinamers als gevolg van hun zwakkere arbeidsmarktpositie (vgl. Burgers en Musterd 2002 ; Snel e.a. 2002).

Figuur 1 is grof in de zin dat er niet verder gedifferentieerd wordt naar de onderscheiden randgemeenten. Er zijn in dit opzicht belangrijke verschillen in termen van het gemiddelde inkomen per huishouden, het aandeel van min-

derheden in de populatie, de gemiddelde onroerend goed waarde, het percentage eigen woningbezitters et cetera. Opgemerkt moet worden dat als het gaat om de onderscheiden kenmerken van de verschillende randgemeenten, er in *alle* gevallen sprake is van een hogere gemiddelde onroerend-goedwaarde en een lager aandeel sociale woningbouw in vergelijking met de gemeente Rotterdam. Gemiddeld genomen is dus elke verhuizing naar welke randgemeente dan ook er één naar een kwalitatief aantrekkelijker locatie dan Rotterdam. Een voorbeeld ter illustratie: het percentage niet-westerse migranten in de bevolking in de suburbane rand van Rotterdam bedraagt gemiddeld acht en varieert van twee (Bernisse) tot 22 (Schiedam). Rotterdam steekt daar met 34 procent ver boven uit.

Niet alle Rotterdamse randgemeenten blijken door de tijd heen even aantrekkelijk voor de verschillende groepen. Er doemt een patroon op waarin de suburbs met een lager gemiddeld inkomen voor minderheidsgroepen aantrekkelijker zijn dan voor autochtone Nederlanders. Maar evenzeer geldt dat minderheden autochtonen als het ware op de hielen zitten en hun spoor in de loop van de tijd volgen. Schiedam, bijvoorbeeld, een randgemeente met een laag gemiddeld inkomen, wordt sinds 1996 steeds minder aantrekkelijk als plaats van vestiging voor de autochtone vertrekkers uit Rotterdam. Deze gemeente is de belangrijkste plaats van vestiging van vertrekkers met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Maar sinds 2001 neemt de aantrekkelijkheid van Schiedam ook voor die groepen af. Met andere woorden: de randgemeenten met lage inkomens worden zowel voor autochtonen als allochtonen minder aantrekkelijk.

Behalve naar de precieze plaats van vestiging, kunnen we ook kijken naar de precieze plaats van vertrek van de suburbanisanten uit Rotterdam. Als we dat doen, kunnen we ook een interessante ontwikkeling waarnemen. We hebben een onderscheid gemaakt tussen verschillende wijken in Rotterdam in termen van veiligheid, een van de meest belangrijke indicatoren van leefbaarheid die de gemeente Rotterdam zelf gebruikt (de zogenaamde 'veiligheidsindex'). We hebben voor deze indicator de meest extreme wijken gekozen: de vijf meest onveilige en de vijf meest veilige, op grond van de scores voor 2002. Vervolgens hebben we gekeken naar de verhuizingen uit deze twee categorieën wijken naar de randgemeenten voor de jaren 1992 en 2002.

Tabel 1 is vooral interessant als we oog hebben voor de dynamiek. Als we naar de autochtone Nederlanders kijken, zijn er geen verschillen tussen beide typen wijken. In beide jaren ligt het percentage vertrekkers naar de Rotterdamse randgemeenten op hetzelfde niveau. Het aandeel dat uit beide soort wijken naar de suburbane rand verhuist, neemt in de loop van de tijd gelijkmatig toe. Voor de Surinamers kunnen we concluderen dat zij de autochtonen als het ware hebben ingehaald en zelfs zijn voorbijgestreefd als we naar de meest veilige wijken kijken.

TABEL 1 Percentage vertrekkers naar de randgemeenten uit de veilige en onveilige wijken, Surinamers en autochtone Nederlanders

	<i>Surinamers</i>		<i>Autochtone Nederlanders</i>	
	1992	2002	1992	2002
Onveilige wijken	1,2	2,1	1,7	2,2
Veilige wijken	0,8	2,9	1,7	2,2

In de volgende paragraaf zullen we dieper ingaan op de motieven die Surinamers geven voor hun verhuizing naar de suburbane randgemeenten. We richten het vizier hierbij op Surinamers die zich hebben gevestigd in Capelle aan den IJssel, een typische middenklasse suburb, geografisch direct grenzend aan de gemeente Rotterdam. Gegeven het feit dat we het hier hebben over de woonplaats van de huidige premier – Balkenende – zou geargumenteed kunnen worden dat uitgerekend een verhuizing naar Capelle als een overtuigend voorbeeld van assimilatie beschouwd zou kunnen worden.

De motieven om Rotterdam te verlaten voor een suburbane woonplaats

De meeste mensen die Rotterdam verlaten voor een suburb in de omgeving van de centrale stad gaan naar een grote of middelgrote randgemeente, met een voor de randgemeenten gemiddeld inkomensniveau. Het meest populair, zowel voor autochtonen als Surinaamse vertrekkers uit Rotterdam, is Capelle aan den IJssel. Het gaat hier om een plaats met een gemiddeld inkomensniveau binnen de randgemeenten, waarvan het aantal inwoners tussen 1972 en 2003 verdubbelde naar een totaal van 65.229 – iets meer dan één tiende van de omvang van Rotterdam. Capelle is in de jaren zeventig in het kader van de Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening van Nederland als groeikern aangewezen. Dergelijke kernen werden als overloopgebieden gezien voor de grote steden, in dit geval Rotterdam. De economie van Capelle is, zoals zoveel randgemeenten in de Randstad, vooral georiënteerd op dienstverlening, in dit geval met een sterke nadruk op de ICT-sector. De bevolking is relatief jong. Elf procent behoort tot de minderheidsgroepen – tegen, zoals eerder al opgemerkt, 34 procent in Rotterdam. De gemiddelde onroerend-goedwaarde van de woningvoorraad is aanmerkelijk hoger dan in Rotterdam en ook de waardering van de leefkwaliteit van de verschillende buurten is veel hoger dan in de centrumstad (vgl. Buurtmonitor Capelle aan den IJssel 2003). Capelle is, als een typische suburb, groen, veilig en rustig. Opvallend is dat maar liefst een kwart van de bevolking van de meest recent gebouwde, tamelijk prijzige woonwijk in Capelle, *Fascinatio*, van allochtone herkomst is, in meerderheid Surinamers: tweederde van alle allochtonen die er wonen. *Fascinatio* representeert on-

tegenzeggelijk de archetypische Nederlandse suburbane droom: laagbouw in lage dichtheden, baksteen, ruimhartige parkeergelegenheid, schuine daken met rode dakpannen, een groene en kindvriendelijke omgeving. Alleen de opvallende aanwezigheid van schotelantennes – toch vooral een embleem van de aanwezigheid van minderheidsgroepen in grootstedelijke achterstandswijken – op veel carports verradt de aanwezigheid van allochtonen.

Om een meer gedetailleerd beeld te krijgen van de motieven en de verhalen achter de verhuizing van Surinamers vanuit Rotterdam naar Capelle aan den IJssel hebben we een beperkt aantal suburbanisanten geïnterviewd die in de periode 1992-2002 naar Capelle aan den IJssel zijn verhuisd. Bijna alle respondenten (zeventien van de achttien) die we interviewden wonen in betrekkelijk nieuwe laagbouwoningen in rustige buurten met veel gezinnen met kinderen. Ook zijn ze bijna allemaal (zestien van de achttien) eigenaar van hun woning. Ze hebben allen een baan en gemiddelde (€ 29.000 per jaar) of bovengemiddelde inkomens. In het geval het om (echt)paren gaat, is er vaak sprake van twee banen. Zoals eerder aangegeven, was het belangrijkste doel van de interviews na te gaan welke de belangrijkste motieven waren om uit Rotterdam te vertrekken, en of er in dat opzicht parallellen zijn met de motieven die een rol speelden bij de suburbanisatie van autochtone Nederlanders in het verleden. Immers, wanneer het woonpatroon van migrantengroepen zoals Surinamers meer op dat van de autochtone bevolking zou gaan lijken, mogen we verwachten dat suburbanisatie niet alleen zou toenemen, maar dat het ook op dezelfde redenen terug te voeren zou zijn.

Er zijn, als we kijken naar wat we weten uit onderzoek onder autochtone Nederlanders, ten minste drie verschillende complexen van redenen om de stad voor een meer suburbane omgeving in te ruilen. Het eerste heeft betrekking op de voorkeur voor een bepaald woningtype dat in de stad schaars is: een eengezinshuis, mogelijk (deels) vrijstaand, met tuin, en dan liefst een koopwoning. Het vertrek uit de stad is dan geen vlucht, maar komt simpelweg voort uit het feit dat men een woning ambieert die schaars en dus vaak duur is in de stad. Het tweede complex van redenen heeft te maken met een voorkeur voor een rustige, kleinschalige omgeving, waar men verwacht deel uit te maken van een overzichtelijke lokale gemeenschap van mensen met een zelfde levensstijl. In zo'n narratief is de grote stad een gefragmenteerde, kille en gedesintegreerde samenleving, waar gemeenschapsgevoel ontbreekt. Het derde en laatste complex van redenen komt het dichtst bij de notie van een daadwerkelijke 'vlucht' uit de stad en kan worden teruggevoerd op een angst voor allerlei soorten bedreigingen: criminaliteit, deviantie, drugsoverlast et cetera. De genoemde drie complexen van motieven om de stad te verlaten voor een meer suburbane omgeving sluiten elkaar niet uit, maar kunnen deels met elkaar samen vallen en ook optellen in de vorming van het besluit de stad te verlaten. Alle drie de complexen van redenen om te suburbaniseren vinden we terug in de verhalen die de Surinamers vertellen die we hebben gesproken.

Gevraagd naar motieven om Rotterdam te verlaten, blijkt het gebrek aan laagbouwoningen en/of koopwoningen een belangrijk motief te zijn:

We hebben niet eens gezocht naar een fatsoenlijk huis in Rotterdam. Als je daar een huis wilt kopen, moet je echt erg rijk zijn. (respondent, 44 jaar)

We waren gedwongen om buiten Rotterdam naar een huis te zoeken omdat de rustige buurten in Rotterdam veel te duur voor ons waren. (respondent, 43 jaar)

Er zijn daar geen eengezinshuizen, en die er zijn, zijn te oud. (respondent, 41 jaar)

We wilden een eengezinshuis, maar die zijn daar niet. (respondent, 29)

Een substantieel deel van de suburbanisatie van de autochtone Nederlandse bevolking in de late jaren zestig en de jaren zeventig van de twintigste eeuw is, zoals we al aangaven, wel verklaard op grond van een voorkeur voor een bepaald woningtype, en niet zo zeer door een negatieve houding ten opzichte van de stad als zodanig. In dit verband is de veelzeggende term ‘noodforensen’ gemunt (Saal 1972). Dit motief is overduidelijk herkenbaar in de narratieven van Surinamers die Rotterdam voor Capelle hebben verruild. Rotterdam heeft te weinig betaalbare of kwalitatief goede, moderne laagbouw koopwoningen.

Daar komt nog bij dat de buurten en wijken in de stad te weinig ruimte bieden voor kinderen om te spelen of te onveilig zijn door het drukke verkeer:

Neem het trottoir, bijvoorbeeld. Daar laat je je kinderen niet spelen; dat is niet breder dan drie of vier meter. Daar kunnen ze niet veilig spelen. In Suriname hadden we heel veel ruimte rondom ons huis. (respondent, 45 jaar)

We wilden een rustige buurt met andere kinderen zodat mijn kind niet tien keer hoeft uit te kijken voor auto's om de weg over te steken. (respondent, 43 jaar)

Maar ook het tweede complex van redenen komt naar voren als het gaat om het verhuisgedrag van de geïnterviewden: een rustige en ruime omgeving, wonen naast mensen die men persoonlijk kent en die er de zelfde leefstijl op na houden:

Als ik het huidige Rotterdam met dat van vroeger vergelijk, dan is het nog veel drukker geworden. Misschien komt het omdat ik nu zelf ouder ben, maar ik ben altijd blij weer thuis te komen in Capelle. (respondent, 47 jaar)

Ik heb veel contact met mijn burens. Onze kinderen spelen bij hen thuis en omgekeerd. In de zomer vinden we het leuk om hier op het speelveldje te zitten, te praten en een kop koffie te drinken en dat soort dingen. In mijn oude buurt was iedereen op zichzelf. (respondent, 43 jaar)

Elk jaar organiseren we een feest in onze straat voor ongeveer 250 mensen. Op die manier leer je een heleboel mensen kennen. Maar je ontmoet ook mensen door de vriendjes van je kinderen. (respondent, 47 jaar)

Mijn contacten in de buurt zijn goed. Als we bijvoorbeeld aan het barbecuen zijn, komt mijn naaste buurman, een Nederlander van een jaar of 50, er vaak bij zitten om een paar biertjes met ons te drinken. (respondent, 30 jaar)

Weet je, mensen praten niet met elkaar in de stad; ze hebben geen tolerantie meer ten opzichte van elkaar. Ik was bang iets te vragen aan iemand in de straat als er iets aan de hand was. (respondent, 43 jaar)

Het gemeenschapsgevoel wordt ook uitgedrukt door te beklemtonen dat etnische verschillen geen rol spelen in suburbia:

De contacten met de burens zijn goed. Er wonen hier meer Surinamers, maar de meeste mensen zijn blank. Voor mij maakt het helemaal niets uit of ze Surinaams of blank zijn. Ik drink vaak koffie met mijn (blanke, JB/HvdL buurvrouw; zij heeft een baby van dezelfde leeftijd als die van mij en zijzelf is ook van mijn leeftijd. (respondent, 29 jaar)

Ik kan me niet voorstellen dat iemand hier zou zeggen dat zijn of haar kind niet met dat van mij zou mogen spelen omdat hij zwart is. Als zoiets zou gebeuren zou de hel los barsten hier in onze straat. (respondent, 47 jaar)

Ook het derde complex van verhuismotieven dat we noemden is herkenbaar in Capelle: de angst voor de bedreigingen van de grote stad, zoals deviantie, misdaad en dergelijke. Dit motief wordt vaak verwijzend naar kinderen naar voren gebracht:

De belangrijkste reden voor ons was dat we onze zoon niet in die buurt wilden groot brengen. Sommige van zijn vrienden waren erg... nou ja... erg slecht, zeg maar. (respondent, 45 jaar)

We vonden Rotterdam West geen goede plek om onze kinderen op te voeden, daarom hebben we besloten te vertrekken. Nu ik er over denk, hadden we misschien al veel eerder moeten vertrekken. (respondent, 47 jaar)

Ze hebben ooit in mijn auto ingebroken, wat aan de lopende band gebeurde in die buurt. De gemeente had een heel woonblok vernieuwd, zodat er veel middenklasse gezinnen in die nieuwe woningen kwamen. Maar dat loste het probleem niet op. Het maakte het alleen maar erger want het werd een nog interessantere plek voor dieven. (respondent, 47 jaar)

Tijdens de interviews kwam nog een interessant punt naar voren. De verhalen die Surinamers vertellen over hun vertrek uit Rotterdam en hoe Rotterdam is veranderd sinds zij daar ooit kwamen wonen, komen sterk overeen met de verhalen die autochtonen vertelden over hun motieven om te suburbaniseren, met als enige verschil dat het verhaal anders in de tijd wordt geplaatst. Waar de autochtonen de neiging vertonen de stad van de jaren vijftig van de twintigste eeuw te idealiseren, doen de Surinamers dat met de stad van de jaren zeventig. Maar wel in dezelfde bewoordingen:

Zwaanshals (een buurt in Rotterdam, JB/HvdL) was ooit een aardige buurt waar je je sleutel in de deur kon laten steken zodat de melkboer je bestelling binnen kon zetten. Dat kun je nu maar beter niet meer doen. Hier in Capelle hebben we nog steeds die gewoonte, daarom komt onze buurman regelmatig zeggen dat we de sleutel op de deur hebben laten zitten. (respondent, 50 jaar)

Toen we daar net kwamen wonen (in hun vroegere Rotterdamse woonbuurt, JB/HvdL) was het een veilige en aangename plek om te wonen. Je kon daar gewoon op straat lopen en de winkeliers hadden hun spullen op straat uitgesteld. Als je dat had gewild had je alles zo mee kunnen nemen. (respondent, 46 jaar)

De parallel gaat zelfs nog verder: wanneer het erop aan komt het gepercipieerde verval dat hen naar buiten de stad deed verhuizen te verklaren, wijzen ook Surinamers naar de instroom van migranten:

We zagen de autochtone Nederlanders vertrekken en de woonruimte die zij achterlieten werd ingenomen door minderheidsgroepen. De Nederlanders vertrokken naar Spijkenisse en dat soort plaatsen. Je zag de buurt heel snel achteruit gaan. (respondent, 43 jaar)

Ik woonde in Rotterdam West. In die tijd kwamen er veel buitenlanders in de buurt. Zij hebben een andere mentaliteit als wij, zij hebben niet hetzelfde niveau als wij. Zij maakten bijvoorbeeld nooit de stoep en de straat voor hun huis schoon, zoals wij dat doen. Ze hadden andere normen en waarden als wij. Het werd een zootje. (respondent, 46 jaar)

Het is interessant om waar te nemen dat het verhaal over de rol van minderheidsgroepen in het proces van verval van de stad dat aanleiding is die te verlaten, opgetekend zou kunnen zijn uit de mond van autochtone Nederlanders, zij het dat de Surinamers zichzelf nadrukkelijk van die groepen uitsluiten:

Wij zijn het probleem niet; het zijn vooral Marokkanen en Turken die problemen maken in de stad. Ik zeg: stuur ze terug! (respondent, 35 jaar)

Er is een zekere mate van angst onder Surinamers op één hoop te worden geveegd met de minderheidsgroepen die verondersteld worden problemen te veroorzaken:

Mensen zouden moeten stoppen met alleen maar te letten op etniciteit. Ze zouden naar klasse moeten kijken. Soms lach ik me dood als ik de sollicitatiebrieven zie die mijn vrouw zo nu en dan krijgt. Je ziet soms Nederlandse vrouwen geweldige schrijffouten maken. En dan denk ik bij mezelf: en die maken zich zorgen over ons? (respondent, 49 jaar)

Ik denk dat ze het hele punt aan het polariseren zijn. Het maakt me kwaad en het is flauwekul. Ik ben hier (in Rotterdam, JB/HvdL) naar de middelbare school gegaan, ik heb mijn graad hier behaald, belasting betaald et cetera. Wat moet ik nog doen om van dat stigma af te komen? (respondent, 47 jaar)

En benadrukt wordt soms dat zij er dezelfde strenge politieke visie op slecht geïntegreerde minderheidsgroepen op na houden als belangrijke segmenten van de autochtone Nederlandse bevolking:

Als ik gedwongen zou worden in een minder gesegregeerde buurt in Rotterdam te gaan wonen en dus gedwongen zou worden te gaan verhuizen, zou ik dat niet erg vinden. Hoe meer je met verschillende mensen in aanraking komt, hoe beter het is. Je kunt van anderen leren. Ik vind dat je naar Nederlandse gewoonten en wetten moet leven. (respondent, 43 jaar)

Discussie

In dit artikel hebben we het nu dominante beleidsparadigma met betrekking tot minderheidsgroepen, dat een onderdeel vormt van een meer omvattend stedelijk beleid dat als *revanchisme* zou kunnen worden getypeerd, geconfronteerd met empirische gegevens over de suburbanisatie van opwaarts sociaal mobiele Surinamers. In essentie is het dominante beleidsparadigma gebaseerd op het 'anders zijn' van minderheidsgroepen, dat sterk cultureel verankerd zou zijn en alleen maar veranderd zou kunnen worden door negatieve

sanctionering en gedwongen integratie. Tegenover dat gezichtspunt staat de sterk aan gewicht ingeboete opvatting dat minderheden zich, weliswaar over verschillende generaties heen, steeds meer zullen voegen naar de waarden, normen en leefstijlen van de samenleving waarin zij zich gevestigd hebben. Dit gezichtspunt van een graduele integratie berust op de assumptie dat minderheden uiteindelijk dezelfde voorkeuren en aspiraties hebben, of zullen ontwikkelen, als autochtonen. In die visie is deviantie en achterstand het resultaat van een gebrekkige integratie, en niet de oorzaak.

Onze data laten zien dat economisch succesvolle en sociaal stijgende migranten van Surinaamse herkomst inmiddels niet alleen hetzelfde volume en patroon van geografische mobiliteit laten zien als autochtone Nederlanders, maar daar ook hetzelfde narratief bij vertellen. Zelfs in die mate dat ook zij de neiging hebben de komst van migranten – andere dan Surinamers! – te zien als de oorzaak van het proces van verval dat hen mede de stad heeft doen verlaten. Het is duidelijk dat de economisch voorspoedige periode van de late jaren negentig van de twintigste eeuw het veel Surinamers mogelijk heeft gemaakt hun woonvoorkeur te materialiseren. Surinaamse suburbanisatie is een vertraagde suburbanisatie, zoals de theorie van de assimilatie over generaties heen zou voorspellen. Op grond van die theorie zou ook verwacht kunnen worden dat minderheidsgroepen die nog niet voldoende economisch en cultureel kapitaal verzameld hebben om een middenklasse woonstijl te ontplooiën het spoor van de autochtone en Surinaamse middenklasse in een later stadium zullen volgen, vooropgesteld dat het economisch tij hen uiteindelijk gunstig gezind zal zijn. Vooral ook omdat we uit onderzoek naar woonvoorkeuren onder minderheidsgroepen weten (Bolt 2001) dat de aspiraties van substantiele delen van de grotere minderheidsgroepen – Turken en Marokkanen – erg veel lijken op die van autochtone Nederlanders. Ook bij deze groepen kunnen we het proces van ‘zwarte vlucht’ al waarnemen, zoals we voor Rotterdam hebben gezien, maar op bescheidener schaal dan bij autochtonen en Surinamers. Vooralsnog lijkt het erop dat, als het om suburbanisatie gaat, klasse meer bepalend is dan etniciteit. Een inzicht dat in de Verenigde Staten al vaak – zij het nog lang niet tot vervelens toe – is gedocumenteerd.

Noten

¹ De komst van migranten kon die ‘witte vlucht’ getalsmatig overigens niet compenseren: in de periode 1960 tot 1980 verloren de vier grote steden in Nederland, ondanks de instroom van migranten, één vijfde van hun inwonertal (Van der Wouden 1996). De sterk toegenomen ruimtelijke concentratie van minderheidsgroepen in de grote steden is ook meer het gevolg van die ‘witte vlucht’ dan van een onevenredige oriëntatie van migranten op de grote steden (vgl. Burgers 2002).

² Datzelfde Vlaams Belang laat ook op een ondubbelzinnige wijze zien hoe groot het draagvlak voor zulke ideeën kan zijn. In 2004 wist de partij meer dan dertig procent van de

stemmen te verwerven voor de gemeenteraden van Antwerpen en Brussel en meer dan twintig procent van de stemmen voor het Vlaamse parlement (http://vlaamsblok.be/frame_inhoud.php).

3 Bleiswijk, Berkel en Rodenrijs, Bergschenhoek, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel, Ridderkerk, Barendrecht, Albrandswaard, Spijkenisse, Bernisse, Hellevoetsluis, Westvoorne, Rozenburg, Maassluis, Vlaardingen, Schiedam and Brielle.

Literatuur

- Anderson, E. (1990) *Streetwise. Race, Class, and Change in an Urban Community*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bolt, G. (2001) *Wooncarrières van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief*. Utrecht: Labor.
- Burgers, J. (1999) Illegale vreemdelingen en migratiebeleid. In: J. Burgers & G. Engbersen (red.) *Illegale vreemdelingen in Rotterdam*, 262-285. Amsterdam: Boom.
- Burgers, J. (2002) *De gefragmenteerde stad*. Amsterdam: Boom.
- Burgers, J. & S. Musterd (2002) Understanding Urban Inequality: A model based on existing theories and an empirical illustration. *International Journal of Urban and Regional Research* 26 (2): 403-413.
- Burgers, J. & J.Vranken (2004) *How to make a successful urban development programme. Experiences from nine European countries*. Antwerpen: Garant.
- Decker, P. de (2004) *De ondraaglijke lichtheid van het beleid voor de stad in Vlaanderen*. Antwerpen: Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.
- Engbersen, G., E. Snel & A. Weltevrede (2005) *Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam. Eén verhaal over twee wijken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Expertisecentrum Programmabureau Veilig (2003) *Veiligheidsindex Rotterdam 2003, rapportage bevolkingsenquête januari 2003 en feitelijke criminaliteitsgegevens en stadsgegevens over 2002*. Rotterdam: Expertisecentrum Programmabureau Veilig.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
- Gemeentebestuur Rotterdam (2002) *Het nieuwe plan van Rotterdam, en zo gaan we dat doen. (collegeprogramma)* Rotterdam: Eigen beheer.
- Gemeentebestuur Rotterdam (2003a) *Rotterdam zet door, op weg naar een stad in balans*. Rotterdam: Eigen beheer.
- Gemeentebestuur Rotterdam (2003b) *Wonen in Rotterdam Koers naar 2017, aanpak tot 2006*. Rotterdam: Eigen beheer.
- Hochschild, J.L. (1995) *Facing up the American dream. Race, class, and the soul of the nation*. Princeton: Princeton University Press.
- Kantrowitz, N. (1981) Ethnic Segregation: Social Reality and Academic Myth. In: C. Peach, V. Robinson & S. Smith (eds.) *Ethnic Segregation in Cities*, 110-135. London: Croom Helm.
- Kloosterman, R., J. van der Leun & J. Rath (1997) *Over grenzen. Immigranten en de informale economie*. Amsterdam: IMES.
- Laan Bouma, van der, W., W. Dof & A. van Putten (2004) *De huisvestingspositie van etnische minderheden*. Rotterdam: ISEO-EUR.
- Leijds, A.L.C. & A.C. van Lith (1997) *Komen en gaan, een onderzoek naar de sociaal economische kenmerken van verhuismotieven van vestigers en vertrekkers*. Rotterdam: COS.
- MacLeod, J. (1995) *Ain't No Makin' It. Aspirations & Attainment in a Low-Income Neighborhood*. Boulder: Westview Press.
- Nivola, P.S. (1999) *Laws of the Landscape. How Policies Shape Cities in Europe and America*. Washington: Brookings Institution Press.

- Oostveen, W.P. (2002 en 2003) *Buurtmonitor Gemeente Capelle aan den IJssel*. Enschede: Febodruk.
- Palen, J.J. (1995) *The Suburbs*. New York: McGraw-Hill.
- Park, R.E. & E.W. Burgess (1967/1925) *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Saal, C.D. (1972) Dorp en route, waartoe en waarheen? *De Gids* 4: 10-15.
- Smith, N. (1996) *The new urban frontier: gentrification and the revanchist city*. New York & London: Routledge.
- Snel, E. (2003) *De vermeende kloof tussen culturen (oratie)*. Enschede: Universiteit van Twente.
- Snel, E., J. Burgers, B. Steijn, A. Leerkes & J. Veenman (2002) Klassenpositie van allochtonen in de postindustriële economie. *Sociale Wetenschappen* 46 (3): 52-72.
- Uitermark, J. & J.W. Duyvendak (2004) Civilizing the European city: revanchist urbanism in Rotterdam, the Netherlands. Paper prepared for the session 'new communities' at the Annual Meeting of the American Sociological Association, San Francisco, 14-17 August, 2004.
- Wilson, W.J. (1978) *The declining significance of race. Blacks and changing American institutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wilson, W.J. (1987) *The truly disadvantaged. The inner city, the Underclass, and public policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wouden, H.C. van der (1996) *De bekleemde stad. Grootstedelijke problemen in demografisch en sociaal-economisch perspectief*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.